

عنوان: سبک زندگی اسلامی در برابر با مصرف‌گرایی مدرن

فاطمه دشت بزرگی

حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها)، اهواز

چکیده:

در دنیای امروز، سبک زندگی‌ها به شکل چشمگیری تغییر و متحول شده‌اند. یکی از مهم‌ترین تحولات اجتماعی، رشد فرهنگ مصرف‌گرایی است که در آن مصرف بیش از حد و برآوردن نیازهای کاذب و غیر جایگزین ارزش‌های معنوی و اخلاقی شده است.

این پدیده باعث بروز مشکلات اقتصادی، اجتماعی و روانی متعددی شده است. از سوی دیگر، سبک زندگی اسلامی با محوریت تعادل، قناعت و معنویت، الگوی متفاوتی را به انسان‌ها معرفی می‌کند. از دیدگاه جامعه‌شناسی، مصرف‌گرایی تبدیل به یک فرهنگ شده که در آن افراد هویت و جایگاه اجتماعی خود را بر اساس میزان و نوع مصرفشان تعریف می‌کنند.

در مقابل، سبک زندگی اسلامی بر مبنای تعالیم قرآن و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام)، مبتنی بر قناعت، میانه‌روی و اولویت‌بخشی به معنویت است. قرآن کریم در آیه ۳۱ سوره اعراف می‌فرماید: «وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» یعنی خداوند اسراف‌کنندگان را دوست ندارد. همچنین پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «خیر الأمور أوسطها»؛ بهترین امور، میانه‌روی است. این آموزه‌ها نشان‌دهنده اهمیت تعادل در مصرف و زندگی است.

مصرف‌گرایی موجب شده که افراد برای رفع نیازهای واقعی و کاذب خود به خریدهای زیاد روی بیاورند و این موضوع غالباً به اسراف و تبذیر منجر می‌شود. مصرف‌گرایی هویت افراد را به کالاهایی که دارند مرتبط می‌کند و باعث ایجاد اضطراب، نارضایتی و رقابت ناسالم می‌شود. افزون بر این، مصرف‌گرایی فشار زیادی بر منابع طبیعی و محیط زیست وارد می‌کند.

رهبری معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب، به این موضوع اشاره کرده‌اند و نسبت به خطرات سبک زندگی مصرفی هشدار داده‌اند. ایشان بر لزوم ترویج سبک زندگی اسلامی و اقتصاد مقاومتی تأکید دارند. نه تنها قرآن بلکه اهل بیت (علیه السلام) نیز به شدت از اسراف نهی کرده‌اند و ساده‌زیستی را الگوی زندگی معرفی کرده‌اند. امام علی (علیه السلام) فرموده‌اند: «اسراف باعث فقر است.» اسلام به عدالت اجتماعی، انفاق و کمک به نیازمندان اهمیت می‌دهد که مصرف‌گرایی این ارزش‌ها را تهدید می‌کند. این مقاله

تلاش دارد تا با استناد به منابع اصیل اسلام، ویژگی های دو سبک زندگی را مقایسه کرده و راهکارهای برای مقابله با مصرف گرایی ارائه دهد. این با رویکرد توصیفی- تحلیلی و روش کتابخانه ایی و با استناد به آیات و روایات نگاشته شد.

کلید واژه: اسراف، مصرف گرایی، مدرن، تجمل گرایی، سبک زندگی اسلامی.

مقدمه :

زندگی در دنیای مدرن تحت تأثیر تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیادی قرار داشته است. یکی از مهم‌ترین این تغییرات، ظهور فرهنگ

مصرف‌گرایی است که منجر به ایجاد پدیده‌هایی چون "تجمل‌گرایی" و "نارضایتی اجتماعی" شده و تهدیدات متعددی از جمله مشکلات اجتماعی، روحی و اقتصادی به همراه دارد. این مقاله به بررسی مقایسه‌ای سبک زندگی اسلامی و مصرف‌گرایی مدرن می‌پردازد و پیامدهای هرکدام را تحلیل می‌کند. در نهایت، راهکارهایی برای تشویق جامعه به سمت پذیرش ارزش‌های اسلامی ارائه خواهد شد. در منابعی مانند آموزه‌های قرآن، نهج‌البلاغه و دیدگاه‌هایی از مکارم شیرازی، مطهری بر دوری از اسراف تأکید دارند. رهبر انقلاب نیز در بیانیه گام دوم، ترویج ساده‌زیستی را راه مقابله با مصرف‌زدگی می‌دانند.

اصول مصرف در اسلام:

اسلام، آیین کاملی است که هم به دنیای پیروانش توجه دارد و هم به آخرت آنان اهتمام می ورزد چنان که از مسلمانان می خواهد نه دنیاخواهی آنان سبب غفلت شان از آخرت شود و نه توجه به آخرت، آنان را از دنیا باز دارد. بر این اساس، اسلام از یک سو راه مصرف را برای انسان ها باز می گذارد تا دنیایشان سامان یابد و از سوی دیگر، کاملاً مراقب است که مسئله مصرف از جاده اعتدال و شرع خارج نشود. از آنجا که مصرف برای پاسخگویی به نیازهای طبیعی و غریزی انسان اجتناب ناپذیر است، در اسلام درباره توصیه به مصرف آموزه های زیادی وجود ندارد. اما گاهی مصرف شکل طبیعی خود را از دست می دهد و به جای آنکه به عنوان یک پدیده حیاتی، در خدمت انسان باشد، انسان را به خدمت خود در می آورد و به این ترتیب، وسیله به هدف تبدیل می شود و مصرف بیش از حد زمینه ساز انواع لغزش ها، اسراف ها، فخرفروشی ها، تباهی ها و ناهنجاری ها می شود. تعریف اسراف از دیدگاه اسلام، اسراف در لغت به معنای بی مبالی و زیاده روی است. طبق معیارهای اسلامی، اسراف به معنای مصرف بیش از حد و خارج از نیاز می باشد. این مفهوم در چهارچوب تعلیم دینی دارای ابعاد متعدد اقتصادی، اجتماعی و معنوی است. از این رو، بخشی از آیات قرآنی به فرهنگ سازی درباره مصرف و آموزش درست مصرف کردن اختصاص یافته است. آیات و روایاتی که در آنها به میانه روی در مصرف، پرهیز از اسراف و تبذیر، پرهیز از هدر دادن اموال، پرهیز از راکد گذاشتن اموال و ... اشاره شده است، همه در پی فرهنگ سازی برای مصرف هستند. امیرالمؤمنین علی علیه السلام میفرماید: «هر گاه خداوند بخواهد به بنده ای خیری برساند، میانه روی و تدبیر نیکو را به او می آموزد و او را از بی تدبیری و اسراف دور می کند. (دشتی، ۱۳۷۹، ص ۲۴۱)

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، میانه روی و صرفه جویی را از نعمت های اعطا شده ای بیان کرده اند که اگر خدا بخواهد به کسی ارزانی می کند زیرا انسان مؤمن موظف است که از مال خود به اندازه «کفاف» خرج کند و کفاف، قدری از مال را گویند که برای هزینه زندگی انسان و خانواده اش در حد اعتدال کفایت کند و خرج کردن بیش از آن اسراف است.

اسلام ضمن نکوهش کسانی که استفاده از نعمت را بر خود حرام کرده اند. «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» (اعراف، ۳۲) انسان را با دعوت به میانه روی و اعتدال، از تجمل پرستی و گرانش به کسانی که زندگی تجملی دارند، نهی کرده است. پیامبر اسلام اکرم صل الله علیه و آله و سلم، آن هنگام که اشراف مکه، شرط ایمان و همراهی با ایشان را فاصله گرفتن از ضعفا و فقرا و فراهم کردن

زندگی اشرافی برای پیامبر دانستند، این نوع زندگی را از موانع پذیرش حق و بهره مندی از هدایت الهی شمردند. « وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا » (کهف، ۲۸)

زندگی تجملی، علاوه بر اینکه جامعه را دچار بحران اقتصادی می کند، دارای آثار فرهنگی نامطلوبی است که از آن جمله می توان به متزلزل شدن آرامش روحی، زیاده طلبی و تعرض به حقوق دیگران، آسیب دیدن ارزش ها، تبدیل ضد ارزش ها به ارزش ها، ایجاد فاصله طبقاتی و تنزل شخصیت، منزلت و اهداف انسانی اشاره کرد.

مصرف گرایی مدرن :

مصرف گرایی مدرن به گرایش افراد و جوامع به خرید و مصرف کالاها و خدمات به طور مکرر و اغلب غیرضروری اشاره دارد. این پدیده به خصوص در جوامع صنعتی و پیشرفته به وضوح دیده می شود و با تبلیغات گسترده، رسانه های اجتماعی و فرهنگ تجمل گرایی تقویت می شود. مصرف گرایی مدرن می تواند منجر به پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شود، از جمله هدررفت منابع طبیعی و افزایش زباله ها، نابرابری اجتماعی و کاهش جنبه های معنوی زندگی. مصرف گرایی مدرن در واقع به نوعی وابستگی به کالاها و برندها منجر می شود. این وضعیت در بسیاری از موارد باعث ایجاد استرس و نگرانی برای افراد می شود و منجر به نارضایتی از زندگی می گردد.

تاریخچه

با گسترش رسانه های جمعی و تبلیغات در قرن بیستم، مصرف گرایی به فرهنگی جهانی تبدیل شد.

نقش رسانه ها :

رسانه ها نقش مهمی در شکل دهی این فرهنگ دارند؛ آنها مفاهیم موفقیت را به نوعی با مجموع کالاها و خدمات گره زده اند.

تاریخچه و زمینه های فرهنگی مصرف گرایی در دوران مدرن، فرهنگ مصرف گرایی به دلیل دسترسی آسان به کالاها و فعالیت های تبلیغاتی رشد کرد.

رشد طبقه متوسط : ظهور طبقه عامه جامعه و توانمندی مالی آنها موجب شد تا خرید و مصرف، به عنوان یک " هویت جمعی " شکل گیرد.

طیب و پاکیزه کرده باشد. (توبه، ۱۰۳)

انسان مسلمان اعتقاد و باور دارد که پرداخت خمس و زکات و انفاق، نه تنها مال را کاهش نمی دهد بلکه موجب افزایش و برکت اموال می شود. (سبأ، ۳۹) (حکیمی، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۳۵)

به مقام نیکوکاری نمیرسد مگر اینکه از آنچه دوست دارد، در راه خدا انفاق کند. (آل عمران، ص ۹۲) پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) میانه روی و صرفه جویی را از نعمت های اعطا شده ای بیان کرده اند که اگر خدا بخواهد به کسی ارزانی می کند زیرا انسان مؤمن موظف است که از مال خود به اندازه «کفاف» خرج کند و کفاف، قدری از مال را گویند که برای هزینه زندگی انسان و خانواده اش در حد اعتدال کفایت کند و خرج کردن بیش از آن اسراف است. اهمیت اعتدال در سبک زندگی مؤمنانه به اندازه ای است که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در بخشی از سخنانشان با تأکید، این مطلب را تکرار می کنند که «ایها الناس، علیکم بالقصد، علیکم بالقصد، علیکم بالقصد» ای مردم بر شما باد اعتدال و میانه روی، بر شما باد اعتدال و میانه روی، بر شما باد اعتدال و میانه روی معصومان نیز امت پیرو اهل بیت (علیهم السلام) را امت وسط و میانه معرفی کرده اند. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۴، ص ۱۵۳)

۵. قناعت

یکی دیگر از اصول مصرف در نظام اقتصادی اسلام، اصل قناعت است، قناعت، به معنای تلاش و پرهیز از حسادت و رقابت چشم و همچشمی و راضی بودن و قانع بودن به حاصل سعی و نسبت به مال و دارایی دیگران است. برخی از کارکردهای اصل قناعت، عبارت از احساس رضایت و آرامش، دوری از غم و اندوه و اعتدال در رفتار اقتصادی است. امام علی (علیه السلام) می فرمایند قناعت و استفاده به میزان نیاز، موجب توانمندی و دولتمندی است. (نهج البلاغه، حکمت ۲۳۹) و گواراترین زندگی، زندگی ای است که در آن قناعت باشد، زندگی ای که در آن قناعت باشد، ثمره اش کم شدن غم و اندوه است و در م قابل، زندگی ای که از قناعت بهره ای نبوده است، آسایش راز دست می دهد. (صدوق، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۶۹، ح ۱۰۴).

رضایتمندی را در مصرف زیاد و اهتمام به آن می بر خلاف دنیای غرب که داند، از دیدگاه اسلامی آنچه موجب رضایتمندی و آسایش خاطر می شود، قناعت است. (تمیمی آمدی، ۱۳۸۴، صص ۸۵ - ۸۹)

و صفای زندگی به آن وابسته الهی راضی و به آن قانع باشد، به بی نیازی واقعی است زیرا اگر کسی از تقدیر رسد و هیچ چیز به اندازه راضی بودن از روزب، احساس فقر و نیازمندی را از میان نمی برد. شخص مؤمن و قانع، هرگز از آنچه ندارد محزون نمی شود. (نهج البلاغه، ۱۳۷۹، حکمت ۳۴۹)

۶. پرهیز از تجمل پرستی

اسلام ضمن نکوهش کسانی انسان را با دعوت به میانه روی و اعتدال، از تجمل پرستی و گرایش به کسانی که زندگی تجملی دارند، نهی کرده است. پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) آن هنگام که اشراف مکه، شرط ایمان و همراهی با ایشان را فاصله گرفتن از ضعفا و فقرا و فراهم کردن زندگی اشرافی برای پیامبر دانستند، این نوع زندگی را از موانع پذیرش حق و بهرهمندی از هدایت الهی شمردند. زندگی تجملی، علاوه بر اینکه جامعه را دچار بحران اقتصادی می کند، دارای آثار فرهنگی نامطلوبی است که از آن جمله می توان به متزلزل شدن آرامش روحی، زیاده طلبی و تعرض به حقوق دیگران، آسیب دیدن ارزش ها، تبدیل ضد ارزش ها به ارزش ها، ایجاد فاصله طبقاتی و تنزل شخصیت، منزلت و اهداف انسانی اشاره کرد. (صادقی، ۱۳۸۸، صص ۹۸-۹۹)

۷. ترویج فرهنگ انفاق و مسئولیت اجتماعی کمک به هموعان:

ترویج فرهنگ کمک به نیازمندان و انفاق می تواند به رشد تعاملات اجتماعی کمک کند.

نتیجه‌گیری

مصرف‌گرایی به دلیل پیامدهای منفی‌اش بر سلامت فرد و جامعه، یک تهدید جدی به شمار می‌آید. در عوض، سبک زندگی اسلامی با تأکید بر اعتدال، قناعت و معنویت، می‌تواند نشانه‌ای از یک زندگی معنادار باشد. با تقویت آموزه‌های اسلامی و اصلاح فرهنگ مصرف، می‌توان مسیر زندگی را به سمت تعادل و رضایت حقیقی هدایت کرد.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. انصاریان، حسین، کتاب نعمت های الهی، چاپ اول، قم، صحافی اسراء، ۱۳۹۳
۲. ابراهیمی، الهام، مقاله مصرف گرایی و پیامدهای آن، فصل نامه پژوهش های فرهنگی، شماره ۲، ۱۳۹۶
۲. دشتی، محمد، نهج البلاغه، چاپ ششم، موسسه انتشارات مشهور، ۱۳۸۰
۳. صدوق، محمد بن علی بن بابویه، کتاب علل الشرایع، ترجمه محمد جواد ذهنی تهرانی، چاپ چهارم، قم، مومنین، ۱۳۸۳
۴. عطایی اصفهانی، علی، کتاب حلیه الاعمال راهنمای کمال و تکامل، چاپ دوم، قم، آیین دانش، سال ۱۴۰۳
۵. عالم، محمد، کتاب اخلاق اسلامی در زندگی روزمره، تهران، انتشارات ویرا، ۱۳۹۲
۶. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفا، ۱۴۰۳
۷. مکارم شیرازی، آیت الله ناصر، تفسیر نمونه جلد ۱۵، نشر دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳
۸. -----، کتاب انسان از دیدگاه اسلام، جلد ۱، انتشارات صدای معاصر، ۱۳۵۷
۹. -----، کتاب آینده انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات صدای معاصر، ۱۳۸۰
۱۰. -----، کتاب اسلام و نیازهای زمان، جلد ۱، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۱

مقالات:

۱. بنی احمد، محسن، مهدی یاری، مقاله تجمل گرایی و آثار آن بر خانواده، فصل نامه عملی، پژوهش مدیریت خانواده، شماره ۲، ۱۳۹۶
۲. غلام رضایی، علی اصغر، مبانی مصرف گرایی در دنیای جدید و اصول مصرف در اسلام با تاکید بر رسانه ملی، فصل نامه پژوهش های ارتباطی، شماره ۱، ۱۳۸۹.
۳. خامنه ای، مقام معظم رهبری سید علی، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷.